

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГІРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті йдеться про застосування інноваційних підходів у підготовці студентів до педагогічної діяльності в умовах гірської місцевості. Автор зазначає, що чітко продумана система професійної спрямованості навчально-виховної роботи за роки навчання у вищому навчальному закладі суттєво підвищує інноваційний потенціал учителя, поглиблює його інтерес до педагогічної діяльності.

В статье идет речь о применении инновационных подходов в подготовке студентов к педагогической деятельности в условиях горной местности. Автор подчеркивает, что четко продуманная система профессиональной направленности учебно-воспитательной работы за годы учебы в высшем учебном заведении значительно повышает инновационный потенциал учителя, углубляет его интерес к педагогической деятельности.

In the article "Problem of preparation of future teachers to professional activity in the conditions of mountain environment" by Inna Chervinska it is talking about using of innovations in the preparation of the students for teacher's activity in mountain environment. Author basically shows that the very well prepared system of professional guidance, study and educational work during the time of study, abundantly increases the innovational potation of teacher.

Актуальність теми, що розглядається, зумовлена особливостями функціонування загальноосвітніх шкіл гірського регіону у нових соціально-економічних і громадсько-політичних умовах та проблемою підготовки висококваліфікованих фахівців, готових до професійної діяльності в гірському середовищі.

Навчальні заклади у гірській місцевості виконують багатофункціональну роль у суспільному житті, адже, «крім вирішення освітніх завдань, вони примножують розвиток національних традицій та цінностей — унікального потенціалу вітчизняної культури» [1, с. 2]. Названі процеси суттєво впливають на функціонування всієї системи освіти, проте особливо гостро це позначається на діяльності закладів освіти у гірській місцевості України.

В Українських Карпатах школа займає особливе місце, перш за все, завдяки тій ролі, яка традиційно відводиться їй у житті гірського села, у вихованні людини-трудівника. Стан та рівень роботи гірської школи сьогодні визначається тим, що вона є головним чинником життєдіяльності, збереження і розвитку селища, села чи присілка. Життя кожного мешканця гірського села і його родини пов'язане зі школою і педагогами, які працюють у ній. У зв'язку з цим визріла необхідність визначити статус гірської школи на загальнодержавному рівні. Нестандартні умови роботи, своєрідність структури і режимів навчання, певна віддаленість педагогічних колективів шкіл у гірській місцевості від новітніх здобутків психолого-педагогічних наук неоднозначно відбиваються на діяльності педагога, потребують від нього гнучкої організації навчально-виховного процесу — завдання, яке вчителі не завжди можуть вирішити самостійно. Відтак проблема підготовки педагогів до професійної діяльності в умовах гірської місцевості потребує особливої уваги.

Мета статті: на основі аналізу наявних публікацій, законодавчої бази, власних спостережень за діяльністю шкіл гірського регіону Українських Карпат розкрити характерні особливості навчання і виховання дітей у школах гірської місцевості; окреслити напрями педагогічного пошуку та інноваційних підходів щодо фахової підготовки майбутніх педагогів до роботи в гірській школі з огляду на практико орієнтований характер такої підготовки.

Питанням аналізу організації діяльності сільської школи, невід'ємною складовою якої є навчально-виховний процес та робота вчителя, присвячені праці відомих учених І. Бега, Г. Ващенко, І. Зязюна, В. Кузя, В. Мадзігона, Р. Охрімчук, О. Савченко, В. Сухомлинського, В. Хруща та ін.

Актуальність проблеми зумовлена кількома причинами. Передусім це значення шкіл Наукові записки. Серія: Педагогіка. — 2009. — № 5.

гірського регіону в системі неперервної освіти, їх роль у вирішенні багатьох питань духовного життя нації, освоєнні нових форм господарювання на селі, відродженні духовного єднання поколінь, культурної самобутності села.

Гірські школи — особливий феномен як у педагогічній теорії, так і в реальній практиці. Географічне положення й соціально-економічний статус — ось аспекти, що відіграють значну роль у функціонуванні цих навчальних закладів. І якщо перший із них характеризується тільки місцем розташування школи, то другий залежить від значної кількості чинників: стану соціально-економічного розвитку конкретного регіону, загального духовно-морального рівня населення села чи селища, природного й предметного середовища, особливих умов функціонування навчально-виховного закладу. Все це активно впливає на розвиток гірської школи та на процес розв'язання психолого-педагогічних проблем, що є перед нею.

Школа в горах — це не тільки педагогічне, економічне, географічне чи соціальне поняття. Майже завжди її головною функцією було формування людини, яка залишається працювати у гірському селі, у сільському господарстві. Проте в нинішніх умовах ця функція не реалізується достатньо. Постає гостра проблема, як узгодити інтереси суспільства, що повільно перебудовується, з інтересами молоді особистості, яка змалечку бачить невлаштованість сільського життя і, на відміну від попередніх поколінь, хоче задовольнити потреби свого розвитку з найбільшими перспективами.

Проблеми шкіл гірського регіону, їх навчально-методичне, фінансове, правове та кадрове забезпечення є особливо актуальними для освітян Прикарпаття і повинні перебувати в центрі уваги всієї громадськості, оскільки, за даними дослідників, із 768 загальноосвітніх шкіл різних типів 603 розташовані в сільській місцевості, у тому числі 270 — у віддалених гірських районах; сільські освітні заклади становлять 78,5 % загальної кількості шкіл [5]. В області активно впроваджується в життя регіональна програма розвитку «Освіта на 2002–2015 рр.», у якій передбачено певну систему заходів щодо розвитку освіти, в тому числі й у селах, які знаходяться переважно в гірській місцевості [5, с. 4].

Чимало проблем є у школах гірської місцевості Чернівецької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської областей. Так, зокрема, лише у Чернівецькій області є 23 такі школи (10 загальноосвітніх шкіл I ступеня, 7 загальноосвітніх шкіл I–II ступеня, 6 загальноосвітніх шкіл I–III ступеня, які налічують 6259 учнів: 1392 учнів навчається у школах Вижицького району; 4227 учнів — у школах Путильського району; 640 учнів навчається у школах Сторожинецького району).

Учені зауважують, що у школярів, які проживають у гірській місцевості (у віддалених селах та хуторах), на недостатньому рівні відбувається засвоєння навчального матеріалу, передбаченого шкільними програмами, є певні прогалини у знаннях. Це вимагає розробки та застосування нових технологій, форм і методів навчання в сільській школі гірського регіону та відповідної підготовки педагогічних кадрів для роботи в ній.

Незабезпеченість багатьох шкіл кваліфікованими педагогами, психологами, медиками, соціальна незахищеність сільських учителів, які багато працюють і поза школою у підсобних господарствах, низька зарплата, культурно-методична ізоляція — ось основні причини плінності та невлаштованості педагогічних кадрів.

Відсутність ефективної методичної допомоги сільському вчителю позначається і на рівні підготовки школярів, їхньому кругозорі, загальному розвитку. Тому перед педагогічною громадськістю постає непросте завдання — зберегти школу як головний чинник існування гірського села. Тож передусім треба підняти рейтинг сільського учня, престиж учителя.

За таких умов професійні якості педагога слід розглядати через його особистісні якості: уміння адаптуватися в соціальне середовище (соціум гірського села); ефективно використовувати набуті знання у практичній діяльності; здатність генерувати нові перспективні ідеї, володіти педагогічним тактом; бути комунікабельним у різних соціальних

групах, толерантним у спілкуванні з дітьми, батьками, громадськістю; цілеспрямовано використовувати свій теоретичний та практичний потенціал для педагогічної діяльності; визначати основні шляхи та способи самовдосконалення.

Певних змін потребує і система підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів. Перед вищими навчальними закладами педагогічного профілю постає проблема підготовки вчителів до роботи в школах гірського регіону. Навчання вчителів, які будуть скеровані на роботу в малокомплектні та малонаповнювані школи, школи-родини досі є невирішеною проблемою для вищих навчальних закладів. Різноманітність структури сільських шкіл, різна наповнюваність класів, неможливість набрати години з одного предмета на ставку — усе це зумовлює необхідність пошуків різних шляхів удосконалення підготовки сільського вчителя. Через малу наповнюваність класів потрібні інші підходи до організації навчально-виховного процесу з різновіковими групами школярів та до розв'язання педагогічних проблем сільської школи. Вирішити їх можна, на наш погляд, застосовуючи індивідуальний підхід у навчанні, інтегрований зміст програмового матеріалу, реалізовувати технології колективного творчого виховання, створити необхідні умови для різнорівневої диференціації та особистісно орієнтованого навчання.

Освіта за своєю природою спрямована в майбутнє, тобто невідоме, незвідане. Здійснювати підготовку зростаючого покоління до життя в майбутньому соціумі через швидкий темп розвитку науково-технічного прогресу та суспільної думки стає дедалі важче. Адже школа, яка орієнтується лише на сьогоднішній день, фактично готує молоду людину до життєдіяльності, як не прикро, у суспільстві вчорашнього дня. Тому «важливо не пристосовувати навчання і освіту до вмираючого суспільства, а виривати їх з соціуму, створюючи і застосовуючи на практиці випереджувальні форми та технології організації навчального процесу» [6, с. 156].

Спробу вирішити окреслену проблему зробив Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Ректорат уклав угоду з Верховинською районною державною адміністрацією, районним відділом освіти (район має статус гірської зони) про підготовку педагогічних кадрів. Із цією метою була створена очно-заочна школа «Молодого педагога». Для випускників шкіл цього гірського району організовано підготовчі курси, що значно покращило підготовку школярів до вступу на навчання у вищі навчальні заклади, збільшило кількість студентів.

У гірському віддаленому селі демографічна криза помітна більше, ніж у місті, бо в деяких класах — лише по три-п'ять учнів, унаслідок чого доводиться часто об'єднувати перший клас з другим і третім, і тоді один учитель проводить урок для всіх початкових класів одночасно.

Адміністрація багатьох шкіл прагне вплинути на підвищення професійного рівня педагогів школи: вишукує кошти для забезпечення шкільної бібліотеки фаховою літературою, організовує діяльність психолого-педагогічного семінару, практикуму, методичних об'єднань, проводить різноманітні тренінги та навчання.

Ще одна проблема — забезпечення підручниками, наочними посібниками і комп'ютерами. Якщо один комп'ютер і дійшов до сільської школи — це вже добре. Буває й так, що комп'ютери є, а фахівців, які б навчали дітей, у селі немає. Для подолання цих проблем необхідно розвивати мережу дистанційної освіти, підключати гірські школи до мережі Інтернет, створити відповідне програмне забезпечення, що дасть можливість педагогам, учням самостійно здобувати необхідну інформацію та підтримувати зв'язки зі своїми колегами, однолітками з інших регіонів.

Серйозною проблемою сільської школи гірського регіону, на яку б хотілося звернути увагу, є також обмаль учителів іноземної мови, хореографії, фізики, інформатики, а також практичних психологів. Її вирішенню сприятиме, на наш погляд, підготовка фахівців із додатковою спеціалізацією: початкове навчання і англійська мова та література, початкове

навчання і хореографія та музика, початкове навчання і практична психологія, початкове навчання та інформатика, математика й інформатика, трудове навчання та креслення.

Сільський учитель, образно кажучи, перебуває серед чотирьох вогнів: від нього вимагають результату держава, батьки, діти, власна душа. Як слушно зауважує швейцарський журналіст Урс Відмер, усі ці вимоги педагог зобов'язаний примирити між собою: держава наполягає на пунктуальному дотриманні навчальних програм; честолюбні батьки прагнуть бачити своїх дітей геніями і вважають, що саме школа гальмує їхній розвиток; діти хотіли б усього-на-всього вчити те, що їм до вподоби; вчительська ж мрія — щороку випускати в життя прекрасно вихованих, освічених молодих людей [7, с. 12].

Успішне розв'язання окреслених завдань потребує якісно нових підходів до підготовки педагогів. Це дасть змогу забезпечити такий рівень професійної кваліфікації вчителя, який відповідав би потребам сільської школи. Зростаючі вимоги до педагогічних кадрів визначають необхідність створення сучасної моделі професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів, готових здійснювати педагогічну діяльність в умовах школи гірського регіону.

Прийняття освітніх стандартів конкретизує завдання щодо підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності в умовах створення єдиного педагогічного простору, що дає можливість забезпечити єдині вимоги до рівня загальної освіти, яку отримують випускники різних типів загальноосвітніх навчальних закладів різної місцевості.

Основним пріоритетом сучасної системи освіти є доступність якісної освіти для всіх дітей, незважаючи на їх місце проживання: велике місто чи село в горах. Проте аналіз досвіду роботи шкіл наочно показав значне відставання сільської школи від міської у розв'язанні найважливіших завдань навчання і виховання школярів. Відповідно ускладнюється процес підготовки спеціаліста, спроможного працювати у школі гірського регіону.

Такий стан справ спонукає до радикальних змін, вимагаючи інноваційних підходів до професійного становлення майбутнього педагога. Один з них полягає в тому, щоб навчити студента передбачати, тобто орієнтувати майбутнього вчителя не лише на набутий раніше досвід (на вже досягнуте, зрозуміле, розкрите), а й на далеке майбутнє. Це дасть можливість належним чином підготувати молодого спеціаліста до застосування методів прогнозування, моделювання як у повсякденному житті, так і в професійній сфері. Іншою специфічною особливістю інноваційності є залучення студента до співпраці та безпосередньої участі у процесі прийняття важливих рішень на різних рівнях — від найнижчого до найвищого, тому що в умовах гірського регіону він буде і вчителем, і директором, і педагогом-організатором, і шкільним психологом, і громадським діячем одночасно.

Однією з умов професійного становлення вчителя, як зазначається в Концепції педагогічної освіти, є «підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства» [2, с. 3]. У ній передбачено ініціативність, творчість, допитливість і невпинний пошук нових шляхів розв'язання проблем та новітніх технологій навчання, які були б відповідні все більшим вимогам сьогодення.

Професійне становлення спеціалістів — складний і тривалий процес, який здійснюється впродовж усього періоду навчання студентів у вищому навчальному закладі. Як свідчить практика, рівень підготовки педагогічних кадрів не повністю задовольняє вимоги сучасної школи, особливо — школи гірської місцевості. Причин тут багато. Чи не найважливіша серед них — недостатня професійна спрямованість навчального процесу на підготовку фахівця, готового працювати у гірському середовищі.

Перед освітніми закладами стоїть завдання розвивати у студентів позитивне ставлення до майбутньої професії, потребу й готовність займатися педагогічною діяльністю, прагнення оволодіти таємницями педагогічної майстерності. Необхідно готувати не тільки вчителя-фахівця з певного предмета, а формувати особистість педагога, здатного сприймати основні морально-етичні цінності нашого суспільства і відповідно їх реалізовувати.

Нові підходи до організації і здійснення навчального процесу в школі гірського регіону вимагають якісної перебудови системи підготовки вчителя. Спрямованість на особистісно

орієнтовану модель навчання, впровадження сучасних технологій потребують від фахівця цілісного бачення навчання як процесу, який усебічно впливає на дитину.

Система навчально-виховної роботи повинна бути спрямована на формування високого професіоналізму майбутніх фахівців, уміння виробляти індивідуальний стиль педагогічної діяльності, готовності творчо працювати та самовдосконалюватися.

Виходячи з цих завдань, можна визначити основні напрями підготовки студентів у вузі, серед яких чільне місце посідають такі:

- впровадження інноваційних підходів до організації практичної підготовки майбутнього педагога у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін та під час проходження студентами педагогічної практики (необхідно організовувати навчальну й виховну роботу таким чином, щоб формувати у студентів установку на майбутню педагогічну діяльність);

- оптимізація процесу викладання спеціальних і загальнонаукових дисциплін, тобто поєднання навчання з формуванням у студентської молоді професійно-педагогічних якостей.

Аналіз роботи вчителів-початківців засвідчує, що їм іноді не вистачає вміння застосовувати одержані у вузі теоретичні знання у практичних ситуаціях. Це підтвердило і наше дослідження, проведене серед випускників, яке дає підстави констатувати, що значна частина з них не досить ґрунтовно ознайомлена із передовим педагогічним досвідом роботи в малокомплектних школах, школах-комплексах «дитячий садок-школа», «школа-родина».

Вважаємо, що усунення цих недоліків у підготовці вчительських кадрів неможливе без переорієнтації інформативного навчання на таке, яке б сприяло розвитку у студентів пізнавальних, творчих та професійних здібностей. А це, передусім, передбачає використання на заняттях інтерактивних методів навчання, тобто зміни методики проведення лекцій, семінарських та практичних занять. У навчальному процесі слід надавати пріоритет самостійній та практичній роботі студентів. Це, зокрема, можуть бути індивідуальні заняття з дисциплін, дослідна та наукова робота гуртків, проблемно-пошукових груп, вивчення досвіду роботи вчителів гірських шкіл, написання рефератів та доповідей.

Для підвищення ефективності професійної підготовки студентів необхідно здійснювати її за спеціально розробленими інноваційними програмами, до яких варто внести комплекс професійно-зорієнтованих завдань зі спеціальною ігровою методикою, роботу з опорними схемами-конспектами, активно використовувати педагогічні замальовки та ситуації, які розкривають специфіку вчительської праці.

Важливим чинником професійного становлення майбутнього педагога є практична підготовка. Адже саме вона дає можливість переконатися у правильності вибору майбутньої професії, побачити себе в ролі вчителя, краще зрозуміти психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку. Чітка організація професійно-практичної підготовки студентів створює реальні можливості для формування в них готовності до організації та здійснення навчально-виховної роботи з учнями. А це зумовлює необхідність здобувати нові як теоретичні, так і методичні знання, вивчати передовий педагогічний досвід учителів краю, що дасть змогу ще раз переконатися у правильності свого вибору. Відповідно до вимог сучасного суспільства вчитель має володіти творчим потенціалом і бути здатним до розвитку власної особистості.

У процесі формування самодостатньої особистості вчителя, якого чекає гірська школа, передбачено докорінно змінити технології навчання й виховання. Ці зміни полягають не лише в модернізації навчального процесу (глобальна комп'ютеризація, вивчення іноземних мов, застосування прогресивних інноваційних технологій), а й у перебудові міжособистісних стосунків на рівні викладач-студент, вчитель-учень. Джерелом знань для сучасного педагога повинні бути не лише стандартні підручники (погане забезпечення якими відоме широкому загалу), а й електронні носії інформації та Інтернет, користуватися якими в майбутньому повинні навчитися всі вчителі.

Фахова і методична підготовка майбутніх учителів до роботи в гірській школі,

формування в них психологічної готовності до адаптації в складних умовах життя, праці і господарювання в горах — одне з основних завдань підготовки майбутніх спеціалістів. Розв'язання його значною мірою сприятиме вирішенню низки проблем: закріплення випускників педагогічних навчальних закладів у гірському регіоні, вміле використання педагогами потенційних навчально-виховних можливостей освітнього середовища, в якому працює гірська школа, успішна робота з батьками дітей-горян [8].

Ми поділяємо думку відомого вченого, дослідника проблем сільської школи О. Савченко, що «у пошуках нових моделей розвитку сучасних шкіл сільської місцевості необхідно провести глибоке порівняльне дослідження діяльності цих шкіл, щоб визначити їх інваріантні ознаки, а також особливості, що зумовлені авторськими педагогічними системами, впливом тогочасних умов на їх реалізацію» [9, с. 4].

Науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в рамках Міжнародного проекту «Гірська школа» разом із учителями гірських шкіл продовжують працювати над пошуком варіативних моделей організації навчально-виховного процесу, апробують досвід кращих, досліджують, впроваджують педагогічні інновації у практику роботи школи, щоб покращити надання освітніх послуг мешканцям сіл гірського регіону. До цієї пошуково-дослідницької роботи широко залучаються майбутні педагоги. Конкретною формою цього дослідження є підготовка «Соціально-педагогічного паспорта гірської школи», наповнення його змістом, аналізом отриманих даних, формування висновків та пропозицій.

Досвід підтверджує, що чітко продумана система професійно спрямованої підготовки студентів у педагогічному навчальному закладі до роботи в умовах гірського середовища значно підвищує професійну компетентність учителів, поглиблює їхній інтерес до педагогічної діяльності, розвиває педагогічні здібності і тим самим готує до розв'язання складних завдань, які стоять перед гірською школою.

Подальші розвідки пов'язуємо з проблемами організації дистанційного навчання як перспективної форми впровадження інновацій у навчальний процес гірських шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мелешко В. Формування інноваційної моделі навчально-виховного середовища сільської школи як засіб розвитку педагогічної системи / В. Мелешко // Обрії. — 2008. — № 2 (27). — С. 2–4.
2. Рутинський М. Сільський туризм / М. Рутинський. — К.: Знання, 2006. — 272 с.
3. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації / В. Кремень. — К.: Грамота, 2005. — 215 с.
4. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. — К: К.І.С., 2003. — 296 с.
5. Сільська школа: реалії та перспективи / упор. Л. Келембет, Г. Понилюк. — Снятин, 2003. — 150 с.
6. Шиян Н. Профільна сільська школа: проблеми та перспективи / Н. Шиян // Освітній дайджест. — 2004. — № 3. — С. 153–157.
7. Дзєга В. «Синдром відчаю» сільського вчителя / В. Дзєга // Рідна школа. — 2005. — № 8. — С. 12–16.
8. Зязюн І. Краса педагогічної дії / І. Зязюн, Г. Сагач. — К.: Зоря, 1997. — 242 с.
9. Хрущ В. Освітній та соціальний простір гірської школи / В. Хрущ, І. Червінська // Гірська школа Українських Карпат. — 2007. — № 2–3. — С. 234–235.
10. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів / О. Савченко // Початкова школа. — 2001. — № 7. — С. 1–4.